

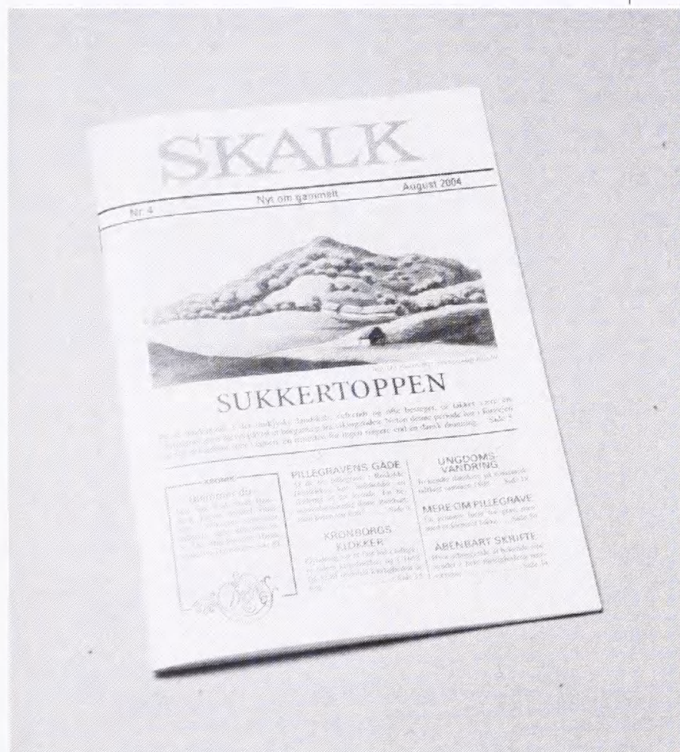
H.O. Lange-Prisen 2004

Direktør ved Det Kongelige Bibliotek, Erland Kolding Nielsen, bød 21. september på vegne af G.E.C. Gad A/S og Det Kongelige Bibliotek publikum velkommen til uddeling af *H.O. Lange-Prisen*, der er opkaldt efter Det Kongelige Biblioteks legendariske overbibliotekar 1901-1924.

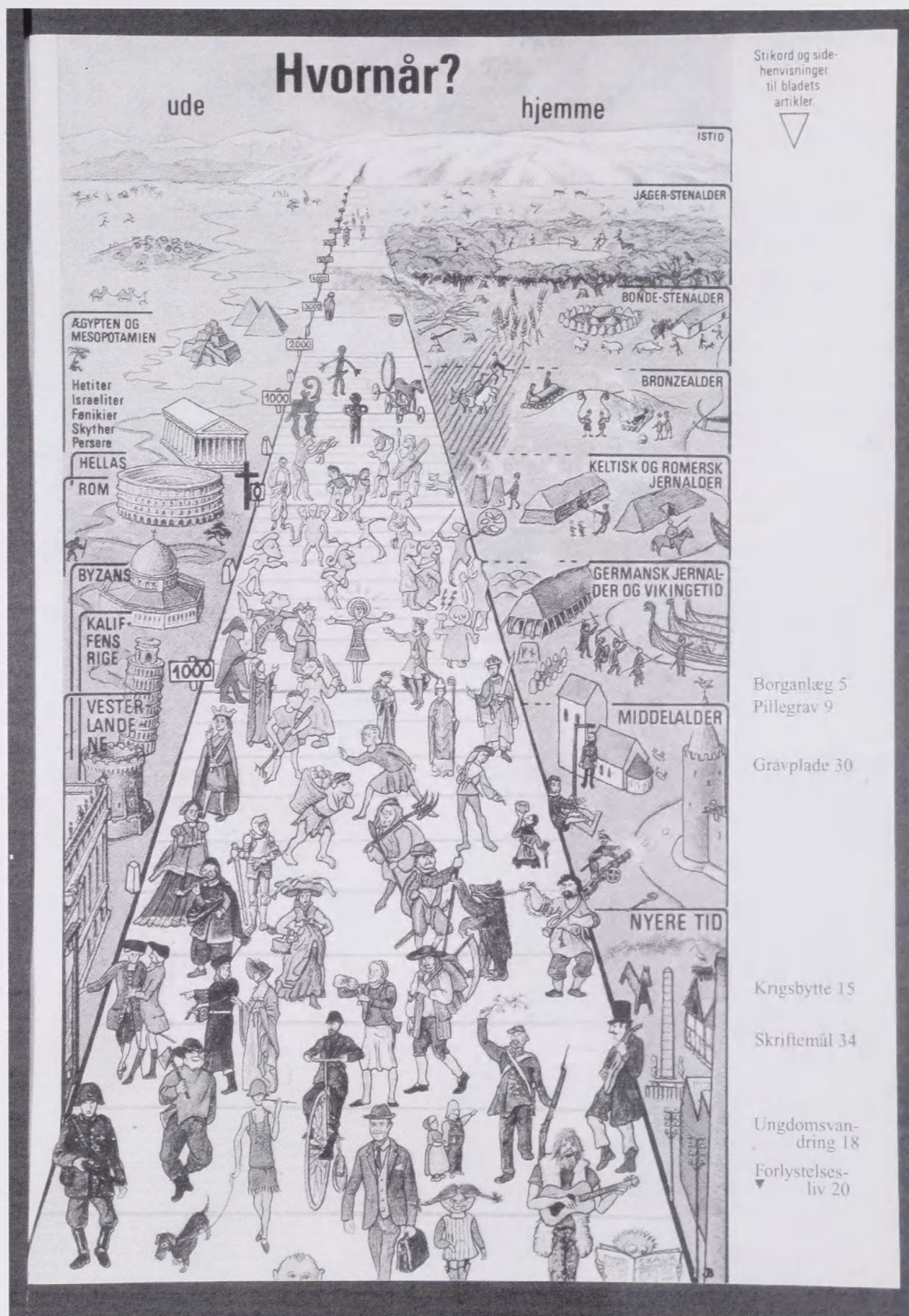
H.O. Lange-Prisen, som er en forskningsformidlingspris, blev i 2004 givet til *Skalk*, der under mottoet "Nyt om gammelt" siden 1957 har formidlet viden til et bredt publikum om forskning i arkæologi og kulturhistorie for tiden indtil omkring 1900.

Direktør ved Det Kongelige Bibliotek, Erland Kolding Nielsen (Det Kongelige Bibliotek).

Skalk blev grundlagt i 1957 af arkæologen Harald Andersen. Tidsskriftet modtog i 1996 Svend Bergsøes Fonds formidlerpris og i 1999 udnævnte Sammenslutningen af Danske amatørarkæologer *Skalk* til Årets Arkæolog (Det Kongelige Bibliotek).

Skalks tidstavle, der viser kulturhistorien hjemme og ude som en befolkets vej gennem tiden, fremstår som et varemærke for publikationens formidling af en bred vifte af emner til det store publikum. Omtale af Skalk på nettet findes på adressen www.skalk.dk (Det Kongelige Bibliotek).

H.O. Lange-Prisen til SKALK Prismotivering

*Afhv. rigsantikvar ved Nationalmuseet,
professor, dr. phil. Olaf Olsen*

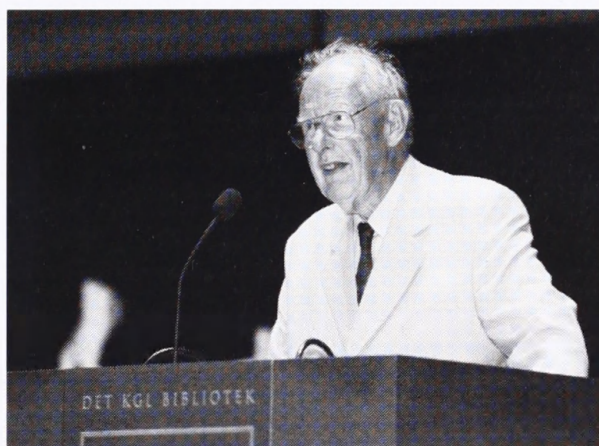
Venlige kolleger fra andre fagområder har flere gange fortalt mig, at de anser arkæologien for at være "Danmarks Nationalvidenskab". Det er måske lidt for store ord, men der er næppe tvivl om, at arkæologien i Danmark nyder større folkelig interesse og mere sympati end i de fleste andre lande.

Man kan undre sig over dette. Vi har egentlig ikke så meget at byde på i Danmark. I mange andre lande så vide på jord er fortidsminderne langt prægtigere og oldsagerne rigere. Set i et globalt perspektiv må vi erkende, at det meste, vi kan fremvise herhjemme, så absolut hører til i småtingsafdelingen.

Når den danske arkæologi alligevel har så stor gennemslagskraft, kan der være flere årsager.

Man kan f.eks. pege på, at den flittige opdyrkning af landet gennem århundreder nødvendigvis må have givet et stort afkast i form af oldsager. Der findes jo næppe en bondegård i Danmark, hvor der ikke i vindueskarmen eller kommodeskuffen ligger flintoldsager, der er opsamlet på egen jord. Det fremkalder i sig selv interesse hos ejerne.

En anden forklaring kan søges i den danske arkæologis pionerstatus. Den moderne forhistoriske arkæologi er jo så at sige opstået i Danmark i begyndelsen af 1800-årene, og vi er derfor kommet tidligere

Fhv. rigsantikvar, professor, dr. phil. Olaf Olsen holdt prismotiveringstalen i anledning af H. O. Lange-Prisuddelingen (Det Kgl. Bibliotek).

i gang med at værne vore fortidsminder end de fleste andre lande.

Den tredje forklaring – og den der efter min mening er den vigtigste – skal søges i fagets egne udøvere. Det er et særkende og adelsmærke for Danmarks arkæologer, at de fra første færd har lagt vægt på at skrive og tale, så alle forstod dem.

Som de fleste humanistiske videnskaber nyder arkæologien det privilegium, at den ikke behøver at betjene sig af et særligt fagsprog. Alt kan siges og forklares med det danske sprogs egne ord. Og det bliver det så at sige altid inden for arkæologien. Det sker vel engang imellem, især på universiteterne, at en og anden arkæolog skejer ud og garnerer sit sprog med fine og til dels uforståelige ord for at få det til at se mere videnskabeligt ud. Men det er heldigvis undtagelser. I vort daglige arbejde med fortidsminderne og oldsagerne møder vi store dele af den danske befolkning, og den har vi brug for at have på vor side. Både direkte og

indirekte lever vi af den. Og så må vi også tale dens sprog.

Det forstod allerede Christian Jürgensen Thomsen, der med sin tredeling af oldtiden lagde selve grunden til den arkæologiske forskning. Selv var han ganske vist ikke meget skrivende. Men tale kunne han, så det gik til hjertet, og han vakte allerede i 1820'erne furore ved at give både fruentimmere og håndværkssvende adgang til sine fremvisninger af Oldsagskommissionens samling af oldsager på Trinitatis kirkeloft. Siden blev hans livlige og åndfulde omvisninger i det oldnordiske museum en berømt attraktion i guldalderens København.

Hans efterfølger J.J.A. Worsaae skrev til gengæld alt det, Thomsen kunne have skrevet, og meget mere til. Allerede som 22-årig udsendte han i 1843 den første sammenfattende bog om *Danmarks Oldtid* på grundlag af fortidsminderne, og siden fulgte det slag i slag, alt i et klart og fængslende sprog, som skaffede ham en stor læser-skare.

I den følgende generation dominerede Sophus Müller. Som person var han alt andet end folkelig. Hans inspektionsrejser i provinsen var berygtede, og han afslog venlige invitationer med ordene "Tak, man drikker ikke befolkningens kaffe". Men som skribent viste han en helt anden side af sin natur, varm og følsom, og hans smukke bog *Vor Oldtid* fra 1897 fik med rette en betydelig udbredelse og forblev grundbogen for dansk arkæologi helt frem til tiden omkring 1940, da Johannes Brøndsted fremlagde en ny og større syntese i det prægtige trebindsværk *Danmarks Oldtid*, der blev en yndet læsning i besættelsesårene, og som først nu, mere end 60 år efter, har fundet sin værdige afløser i Jørgen Jensens fremragende firebindsværk med den samme titel.

Med dette korte rids har jeg øn-

sket at skitsere nogle af de positive forudsætninger for den virksomhed, som tidsskriftet Skalk nu har bedrevet i mere end 47 år.

Skalks egen forhistorie går tilbage til 1949, da den karismatiske P.V. Glob blev udnævnt til professor i forhistorisk arkæologi og leder af Forhistorisk Museum i Aarhus. Med til Jylland bragte han nogle af de kvikkeste unge arkæologer fra Nationalmuseet, deriblandt en vis Harald Andersen, som i de følgende år gjorde sig bemærket ved sine fornemt gennemførte udgravninger, især de første dele af det store våbenofferfund fra jernalderen i Illerup ådal ved Skanderborg.

Men Harald Andersen ville mere end det. Han ville vinde endnu flere af sine landsmænd for fortidsforskningens sag. Til dette formål var de eksisterende faglige tidsskrifter og blade ikke tilstrækkelige. De var møntet på en snæver kreds af interesserede og – lad os tilstå det – oftest lidt småkedelige i form så vel som indhold. Der måtte nytænkning til, og den præsterede han, helt i P.V. Glob's ånd. I 1957 tilrettelagde og udsendte han i Jysk Arkæologisk Selskabs regi det første nummer af Skalk. Det indledtes med en fanfare:

"Skalk skal melde nyt om gammelt. Lidt beklemmt træder det nye blad ind i rækken af fortidsbehandlende skrifter – yngst og mindst. Men tro ikke, at De vil møde en tandløs baby, en lydlig lillebror, der villigt lader sig iklæde de stores aflagte tøj. Skalk vil ikke træde gamle spor brede. I udseende vil han gå sine egne veje. Museumsstøv vil være ham vederstyggeligt. Frisk skal det stof være, han byder sine læsere. Friskhed – men ikke friskfyragtighed – skal være hans kendetegn".

Udadtil var det et uanseligt blad. 36 sider i A5-format, sat med almindelig skrivemaskineskrift på groft papir. Det skulle

udkomme 4 gange om året og koste 4 kr. om året i abonnement.

Trods sin lidenhed var det første nummer et fuldbåret barn. Alt var på plads i en uprætentiøs, men tiltalende form, og nutidige Skalk-læsere vil allerede her kunne møde den opbygning af hæftet, som bruges den dag i dag: Forsiden der giver appetitlige smagsprøver på indholdet. Side 2 med et danmarkskort med angivelse af de lokaliteter, der er omtalt i bladet. Dernæst en skønsom blanding af arkæologiske og kulturhistoriske bidrag, nogle af dem med aktuelle nyheder, som arkæologien heldigvis er så rig på. Så en lidt større artikel, som benævnes kronik, og på næstbageste side en tegnet tidstavle. Bagsiden med en kort historie med historisk pointe.

Artiklerne var dengang som nu ledsaget af ganske mange illustrationer, både saglige og fornøjelige. De gode tegninger har altid spillet en stor rolle i Skalk, i de sidste 30 år især som produkter af Jørgen Kraglunds smukke og stilsikre streg.

Vigtigst af alt er dog selve teksten, som Harald Andersen alle dage har våget over som en ørn. Her blev der ikke gået på kompromis, hverken hvad den faglige kvalitet eller den sproglige fremlæggelse angår. Knirkespog, hul patos, praleri og sensationsmageri, kedelige opremninger og sære ord var bandlyste. Før trykningen gik alle artikler en eller ofte flere gange gennem redaktørens særdeles effektive vridemaskine. Harald Andersen har selv skrevet, at der i Skalk er – jeg citerer – “et vidtgående samarbejde” mellem redaktør og forfattere. Jeg tror nu nok, at de fleste artikelforfattere ville udtrykke det på en lidt anden måde. Harald Andersen er ikke sådan at bide skeer med. Mange af os har ømmet os slemt undervejs. Men alle har vi lært meget af at skrive til Skalk, og når man en sjælden gang var så

heldig at få en artikel trykt uden nævneværdige ændringer, følte man det som et ridderlag. Jeg er ikke i tvivl om, at Harald Andersen med sin krabask har højnet skriftkulturen hos flere generationer af yngre arkæologer.

Skalk blev straks vel modtaget, og da man nåede ind i “de brølende tresere”, indtrådte en eksplosiv vækst. Den altid forudseende Harald Andersen viste sig også at være en mester på reklamefronten, hvor han nåede sine ambitiøse mål helt uden de store ord og det markskryderi, der er gængse i branchen. Som et af de første kulturforetagender vovede Skalk at satse en stor del af sit forventede overskud på at udsende husstandsomdelte reklamebrochurer med posten til alle danske hjem i by og på land. Det var dengang ikke som i vor tid, hvor man hver uge må slæbe et par kilo reklamer ud til skraldespanden, for det meste uden at have læst dem. Dengang var der ikke mange reklamer af den slags, og så battede det noget. Brochurerne blev læst, og det gav pote.

Året 1966 var et af Skalks store år. Da steg abonnenttallet med ikke mindre end 33 pct., fra 36.000 til 48.000, og Harald Andersen vovede at springe fra Forhistorisk Museum. Han forlod sin stilling som museumsinspektør og kunne nu lægge hele sin store energi i driften af Skalk. I forbindelse hermed overgik udgivelsen af bladet fra Jysk Arkæologisk Selskab til sin egen nystiftede institution, Wormianum, opkaldt efter den gamle oldforsker og polyhistor Ole Worm, som også var et barn fra Aarhus.

Væksten fortsatte ufortrødent og toppede omkring 1970 med 60.000 abonnenter – et enormt tal, der vakte beundring (og slet skjult misundelse) hos arkæologer over det meste af verden. Det gav også man-

ge penge i kassen, og da Forhistorisk Museum i 1969 flyttede til Moesgaard, behøvede Skalk ikke at følge med. Man byggede sit eget store hus i Højbjerg, og her har bladet stadig sæde.

Skalks enorme succes måtte virke inspirerende på andre videnskaber, der også havde behov for at forklare sig for en større offentlighed. I løbet af 60'erne og 70'erne opstod en række populærvidenskabelige blade, der både i størrelse og udformning var som snydt ud af næsen på Skalk, der dog ikke tog anstød deraf, men storsindet bød dem alle hjerteligt velkommen. Geologerne var de første, med *Varv* 1965, siden kom landskabsforskernes *Bygd* i mange år fra 1969, så zoologernes *Kaskelot*, som vist ikke holdt helt så længe, og til slut, fra 1977, middelhavsområdets kulturtidsskrift *Sfnx*, der til gengæld lever og vokser, og som med uskrømtet glæde vedkender sig arven fra Skalk. I Norge har tidsskriftet *Arkeo* i Bergen lagt sig tæt op ad mønsteret fra Skalk, der i øvrigt selv er meget læst af fagfæller ude i verden og den dag i dag har omkring 1000 udenlandske abonnenter.

Succes'en satte også Skalk i stand til at tage nye initiativer op:

Det første var fremstillingen af smykkekopier af høj kvalitet med henblik på salg til abonnenterne, første gang med Lejresmykket i 1963. I mange år var Skalk stort set ene på markedet, og smykkerne var en stor julegaveartikel. Nu spiller det en mindre rolle.

Aflangt større betydning er forlagsvirksomheden, der lagde ud i 1966 med den ældst kendte danske kokebog. Siden er det blevet til en lang række værdifulde kulturhistoriske og arkæologiske skrifter. Den hidtil største succes er dog af en lidt anden art. Det er Globs Brændevinsbog, som Skalk

udgav i 1972, og som det danske folk har taget til sit hjerte. Den er indtil nu solgt i næsten 66.000 eksemplarer, og der går stadig hen ved 500 om året. Det skæpper godt i kassen!

Men Skalk er også blevet en forskningsinstitution. Atter engang med Harald Andersen som banebryder og forgrundsfigur. Da det blev klart, at dendrokronologien – bestemmelsen af tømmeres fældningstidspunkt ved måling af variationerne i træernes årringe – ville blive et overordentlig præcist dateringsmiddel for arkæologien, gav Harald Andersen sig til at studere fænomenet, og i 1978 fandt han frem til nye og hurtigere beregningsmetoder med brug af edb. Skalk oprettede da sit eget dendrokronologiske laboratorium, der stadig fungerer i bedste velgående og har øget kapaciteten væsentligt for denne vigtige hjælpedisciplin, der på så mange måder har revolutioneret vore dages arkæologi.

Går vi nu frem til vor tid, kan vi konstatere, at Skalk har holdt fanen højt. Efter næsten 40 år på kommandobroen overgav Harald Andersen i 1996 redaktionen af Skalk til yngre kræfter. Men han er stadig formand for bestyrelsen af Wormianum og bor og færdes stadig som pater familias i huset i Højbjerg. Og de mange artikler i de seneste numre af Skalk, der er signeret H.A., stammer selvsagt fra hans hånd. Men 87 er jo heller ikke nogen alder nu til dags, og vi har da også den glæde at have Harald Andersen blandt os her i Dronningesalen.

Skalk er i dag stadig både sin egen og sig selv. Idealerne fra årgang 1, hæfte 1 holdes stadig i hævd. Bladet er aldrig faldet for de sensationer og fabuleringer, der hærger de fleste af markedets populærvidenskabelige "glossy magazines", hvor man som læg læser naivt sluger det meste, men som re-

gel må krumme tæer, når der engang imellem skrives om noget, man selv véd noget om. Kvaliteten, den ægte faglighed, har alle dage været i orden i Skalk, og takket være de udsendte registerbind er det også let for vore dages forskere at benytte alle 47 årgange. Og man kan gå til dem med fuldstændig tryghed.

De høje abonnenttal fra 1960'erne har Skalk dog ikke kunne holde. Nedgangen skyldes ikke, at Skalk er blevet dårligere. I så henseende deler tidsskriftet skæbne med så at sige alle andre kulturtidsskrifter og faglige periodica. Konjunkturerne er andre i dag, og konkurrencen fra andre medier er stærk.

Om interessen for arkæologi er blevet svækket, som nogle mener, er jeg ikke så sikker på. Jeg synes ikke, at jeg mærker noget sådant i det daglige. Men selvfølgelig vil der altid være udsving. Jeg erindrer en episode fra samarbejdet med en spejdertrop, der i nogle somre gjorde god nytte for os ved sejladsforsøg med kopier af vikingskibe. Men da man et forår ringede til dem for at aftale sommerens togter, lød det spagfærdigt i den anden ende af telefonen "Jamen vi har besluttet, at i år vil vi være indianere". Det er også agtværdigt, men selvfølgelig ikke så godt for os, der ikke beskæftiger os med indianere.

Den største trussel mod Skalks fremtid kommer dog ikke fra indianerne. Det der bekymrer mig mest, er Internettets hastige fremmarch. Af to grunde. For det første fordi især ungdommen har taget Internettet til sig i en sådan grad, at det stjæler de unges tid og opmærksomhed fra "rigtig" læsning. Og for det andet fordi Inter-

nettets i flere henseender leverer problematiske oplysninger. Der er meget godt at finde her, ingen tvivl om det, og i selve fænomenet er der en væsentlig dimensionsudvidelse for den menneskelige søgen efter viden. Men det store problem er, at Internettet er helt uden kvalitetskontrol. Enhver kan uimodtaget proppe sit eget vås i det. Og de gør det. Internettet er blevet de refuserede artiklers paradys. Men selv den studerende ungdom er ved at vænne sig til at "slå op" på nettet i stedet for at gå til bogens verden, når de søger ny viden. Så slipper de for at skulle bevæge sig hen til reolerne eller at gå på biblioteket. Perspektiverne i dette kan få det til at risle koldt ned ad ryggen på én.

Netop konkurrencen fra Internettet gør det væsentligt at styrke kulturtidsskrifterne. Men regeringen er gået den stik modsatte vej ved at ophæve støtten til deres udsendelse gennem postvæsenet. Der findes dog muligheder for compensation, og man skulle tro, at Skalk ville være selvskreven til andel i støttemidlerne. Af en for mig helt ubegribelig grund har kulturministeriets fordelingsudvalg imidlertid sagt nej til Skalk med den begrundelse, at det er et kommercielt foretagende.

Skalk kommercielt!! Det lyder som en dårlig vittighed. Der er ingen, der skal tjene penge på Skalk. Det er om noget et idealistisk foretagende, skabt med ildhu, båret af begejstring og med en betydning, der rækker langt ud over de fag, det tjener ved aktiv forskning og som nyhedsbringer og sympatiskaber. Skalk er en pryde for dansk kulturliv.

Ingen kunne gøre sig mere fortjent til H.O. Lange-Prisen.

H.O. Lange-Prisen, der er en forskningsformidlingspris er opkaldt efter Hans Ostenfeldt Lange (1863-1943). H.O. Lange, som var overbibliotekar ved Det Kongelige Bibliotek 1901-24, betragtede demokratiseringen af adgangen til at se og opleve den nationale kulturarv som en af sine væsentligste opgaver. På billedet ses H.O. Lange med hustruen Jonna Lange (f. Mielche) foran deres hus i Gentofte (Det Kongelige Bibliotek, Billedsamlingen).

Kort om H.O. Lange-Prisen

Det Kongelige Bibliotek indstiftede sammen med G.E.C. Gad A/S H.O. Lange-Prisen i 2001.

Prisen er en forskningsformidlingspris, opkaldt efter overbibliotekaren ved Det Kongelige Bibliotek i perioden 1901-1924, Hans Ostenfeldt Lange.

Prisen på 50.000 kr. uddeles hvert år 15. september på Diamantens fødselsdag eller nærmest følgende tirsdag, og gives for fremragende formidling af forskning inden for de humanistiske eller samfundsvidenskabelige fag eller undtagelsesvist inden for naturvidenskab.

“Prisen tildeles en person, en gruppe af personer, en institution eller lign., der gennem et enkelt værk, et livsværk, et kollektivt værk eller andre formidlingsformer har ydet en fremragende formidlingsindsats i Danmark af dansk eller udenlandsk forskning. Modtagerkredsen er ikke begrænset til forskere.” (Statutter for H.O. Lange-Prisen §2).

Prismodtageren eller -ne udvælges af en priskomité på 9 sagkyndige, der tilsammen dækker et bredt fagligt spektrum, bestående af Det Kongelige Biblioteks forskningschef, afdelingscheferne for de 6 faglige samlingsafdelinger samt 2 medlemmer udpeget af G.E.C.Gad.

Priskomiteen indstiller 3 sideordnede prismodtagerforslag til Det Kongelige Biblioteks og G.E.C. Gads direktører, der foretager det endelige valg blandt disse 3 muligheder.